

شهر عیبتی ناتواو؛ پاشهکشه‌ی به‌شداری نافرمت له دهسه‌لاتی سیاسی عیراقد

پاشهکشه‌ی به‌دهوامی به‌شداری سیاسی نافرمتان له عیراقد چ وهک دهنگدر و چ وهک بریاردر له ناومنده بالاکانی دهولعت و دروستکردنی بریاردا، تنها دهر منجالی ساردبوونوهمیهکی کاتی یان بیمه‌لییهکی کومه‌لایهتی نییه، به‌لکو رهنگانوهی قهیرانتهکی بیکهاتیهی قووله. نهم پاشهکشه‌یه له لایه‌کومه به‌ستر اوتمهوه به‌گورانی داینامیکی دهسه‌لات، سهر هلدانهوهی عه‌قلیهتی خیلهکی و پیواسالاری حزبی و زالبوونی سیستمی پشک پشکینه (المحاصصه)، له لایهکی تریشهوه دهر منجالی نهم توندوتیزیه ره‌مزی و جهسته‌بیهی که له فهزای سیاسیدا دژی ژن به‌کار دیت. لهم بابه‌دها، له روانگیهکی فلسفه‌ی و رهنه‌بیهوه قول دهبینهوه لهم دیاردیه؛ نهک تنها بۆ شیکردنهوهی نامارمکان، به‌لکو بۆ تیگه‌بیشن لهو کوسبه‌دهستوری، حزبی و کولتوریه‌یه‌ی که پانتایی سیاسی عیراقیان کردومه‌ه ژینگه‌یهکی دوور مه‌ریز بۆ نافرمتان، و لیکولینهوه لهوهی که چۆن نهم په‌راویز خسته‌ه شهر عیبتی په‌رۆسه‌ی سیاسی و ناسوی دیموکراسی له ولاتدا تووشی گهورمترین قهیران کردوه.

● دیموکراسی ته‌وافوقی و دهر فعتی به‌شداریکردنی نافرمت له دهسه‌لاتدا

په‌رۆسه‌ی گورانی سیاسی له عیراق دوا‌ی سالی ۲۰۰۳، تنها رووخانی رژیمنیکی دیکتاتوری و خو‌سه‌پنهر نه‌بوو، به‌لکو گورینی بنهر هتیی فلسفه‌ی حوکمرانی بوو له دهولته‌تیکسی سهرکوتکهرهوه بۆ مؤدیلنکی نوئ که له‌سه‌ر بنه‌مای "بیکهاتیه‌کان" یان دیموکراسی ته‌وافوقی (Consensus Democracy) داریزرا. په‌سه‌ندکردنی دهستوری همیشیهی له سالی ۱۹۷۷ و وهک گرنیه‌ستیکسی کومه‌لایهتی نوئ سه‌یر ده‌کرا که بتوانیت هواسه‌نگی له نیوان بیکهاتیه‌ته‌وه‌یی، ئابینی و مه‌ز هه‌می و ره‌گه‌زه جیاوازمکاندا دروست بکات.

به‌لام نهموونی زیاتر له دوو دهیه‌نیشانی دا که نهم گواسته‌وه‌یه نه‌بووه هژی له‌دایکبوونی دیموکراسیه‌کی راسته‌قینه و نیشتمانی به‌هیز. له‌میری سه‌قامگیری و گه‌شه‌پیدان، عیراق که‌وته ناو خولگیه‌کی به‌دهوام له لمملانی ناوخوی، گرژی سیاسی، و ناسه‌قامگیری ئابووری. نهم وتاره‌ه شیکاریه‌یه، له روانگیه‌کی رهنه‌می و زانسته‌یه‌وه، تیشکده‌خاته سه‌ر چه‌مکی دیموکراسی ته‌وافوقی، ئالنگاریه‌یه بنهر هتیه‌کانی به‌ردهم نهم مؤدیله له عیراق، و به‌تایه‌تیش پانتایی و ناسته‌نگه‌کانی به‌ردهم به‌شداری سیاسی نافرمت له نیو نهم سیسته‌مه ئالوزهدا.

● چه‌مکی دیموکراسی ته‌وافوقی له کومه‌لگا فریه‌ه‌کاندا

دیموکراسی ته‌وافوقی وهک تیورییه‌کی سیاسی، زیاتر له‌سه‌ر دهستی بیرمندی هوله‌ندی ناریند لیپهارت (Arend Lijphart) له سالی ۱۹۷۷ دا په‌ره‌ی پیدرا. لیپهارت له‌ه‌ باوه‌ردها بوو که سیسته‌می دیموکراسی زورینه (Majoritarian Democracy) لهو کومه‌لگایانه‌ی که خاومن فره‌یی ئیبتی، مه‌ز هه‌می یان زمان، ناتوانیت سه‌قامگیری به‌پارزیت، چونکه همیشه که‌مینه‌کان په‌راویز ده‌خات، و دهسه‌لاتی زورینه ده‌سه‌پننیت. بویه، دیموکراسی ته‌وافوقی وهک چار سه‌ریک بۆ پاراستنی په‌کیار چه‌می و ریگر یکردن له لیکترازانی کومه‌لگا فریه‌ه‌کان هاته‌ه کایه‌وه.

به‌پنی تیورییه‌کی لیپهارت، نهم مؤدیله له‌سه‌ر چوار کوله‌که‌ی سه‌ره‌کی ده‌ه‌ستیت:

نهم چوارچینه تیورییه‌یه له عیراقی دوا‌ی ۲۰۰۳ دا، له‌مژیر ناوی سیکوچه‌می (ته‌وافوق، ته‌وازن، شه‌راکت) جیه‌جی کرا. به‌لام کیشه سه‌ر مه‌کیه‌که له‌وه‌دا بوو که نهم بنه‌مایانه له واقیعدا نه‌بوونه که‌ه‌سته‌ی دیموکراسی، به‌لکو گوردان بۆ "پشککاری حزبی و تانیفی" (المحاصصه)، که تیتیدا به‌رژموندیه‌یه بالاکانی نیشتمان بوونه‌ته قوربانی به‌رژموندی هیزه مه‌ز هه‌بیه‌کان و لایه‌نه حزبیه‌کان. ئالنگاریه‌یه بیکهاتیه‌یه‌کانی به‌ردهم دیموکراسی ته‌وافوقی له عیراق.

ناتواوی و کامل نه‌بوونی سیسته‌می سیاسی له عیراق بۆ چه‌دین فاکتهری ناوخوی و دهره‌کی ده‌گه‌ریته‌وه، که گرنگترینیان بریتین له:

- نااماده‌یی ژینگه‌ی کلتوری و کومه‌لایهتی

دیموکراسی تنها ده‌قیکی ده‌ستوری یان سندوقی دهنگان نییه، به‌لکو کلتور و ره‌فتاره. له دایکبوونی دیموکراسی له عیراقد "سروشتی" نه‌بوو، به‌لکو له ریگه‌ی ده‌ستی‌وه‌ردانی دهر مه‌کیه‌وه فه‌رزکرا و سه‌پیندرا. پاره‌ه سیاسییه‌کانی دوا‌ی ۲۰۰۳ له ناو چه‌رگه‌ی گه‌شه‌ی کلتوری دیموکراتیه‌وه سه‌ر هه‌لنه‌دها، به‌لکو وهک په‌رچه‌کرداریک دژی سه‌مه‌کاری و دیکتاتورییه‌تی حزبی به‌عس دروست بوون، بویه خویان هه‌لگری عه‌قلیهتی قورخکاری و نه‌بوونی گیانی په‌کترقبولکردن.

- په‌کخته‌ستی ده‌ستوری و لیکدانه‌وه‌ی سیاسی

ده‌ستوری ۲۰۰۵، سه‌ره‌رای نه‌وه‌ی عیراقی وهک ده‌وله‌تیکسی فیدرالی ناساند (ماده‌ی ۱)، به‌لام زوریک له برکه و ماده‌ه‌کانی به‌نادیاری مانه‌وه یان جیه‌جی نه‌کران. فیدرالییه‌ت له دهره‌وه‌ی هه‌ریمی کوردستان له‌لایه‌ن شه‌قامی عه‌ره‌بی (شیه‌ه و سوننه) وهک په‌رۆمه‌یه‌کی دابه‌شکاری سه‌یر ده‌کریت. نهم دژایه‌تیه‌یه نیشانی ده‌دات که ناوه‌ندگه‌ریتی توند هیشتا له عه‌قلیه‌تی حوکمرانیدا ماوه و زاله.

- زالبوونی نیسلا‌می سیاسی و ناسنامه‌ی خیله‌کی

نامالدا بهیڙنهوه. له کۆتاییدا، کیشه ئابوورییهکانی وهک گهندهلی بهربلاو و قورخکاری سامانی گشتی له لایهن مافیا حزبییهکانهوه، چهکیکی توندن دژی سهر بهخۆیی نافرمت؛ چونکه نهبوونی سهر بهخۆیی دارایی وای له کاندیده نافرمتهکان کردووه که نهتوان سهر چاوهی دارایی که مپینهکانیان له ژیر کۆنترۆلی خۆیاندا بیت، ئەمەش ناچاران دهکات پشت بهو حزبانه بهستن که پیاوان سهر کردایهتی دهکمن و له ریگهی پارمۆه ناراستهی سیاسیان دیاری دهکمن.

پیشنارمهکان بو دهر بازبون له قهیرانهکه

بو ئهوهی عیراق لهم چهقبهستوویییه سیاسییه رزگاری بیت و دیموکراسییهکی راستهقینه (چ تهوافوقی بیت یان زۆرینهی نیشتمانی) بیته کایهوه، پێویسته کار لهسهر ئەم خالانه بکریت:

1. چاکسازی دهستووری و یاسایی: پێویسته دهقه دهستوورییهکان به جۆریک روون بکرینهوه که ریگری له پشککاری تائیفی بکات و سهر بهخۆیی دهسهلاتی دادوهری بپاریزیت.

2. پهروهردهی مەدهنی: گۆرینی کلتوری سیاسی له ریگهی پرۆگرامهکانی خۆیندنهوه بو چهسپاندنی بنهماکانی هاوالاتیبوون، قبولکردنی حیوازی و یهکسانی جیندەری.

3. بههیزکردنی ئابووری نافرمتان: دابینکردنی ههلی کاری یهکسان و سهر بهخۆیی دارایی بو ژنان، تاوهکو بتوانن به شیوهیهکی سهر بهخۆ تیبیکۆشن و نهکونه ژیر ههژمونی دارایی هیزه نهریتیهکان.

4. چالاککردنی کۆمەلگهی مەدهنی: پشتگیریکردنی ریکخواههکانی کۆمەلگهی مەدهنی و داکۆکیکار له مافهکانی مرۆف و ژنان بو چاودیریکردنی کارمهانی حکومهت و پههلهمان.

دیموکراسی تهوافوقی له عیراقدا، لهبری ئهوهی بیهته پردیک بو پههلهوه بهرمو دهولەتیهکی مۆدیرن و یهکگرتوو، بههۆی کامل نهبوونی عهقلیهتی سیاسی، دهستیهردانی دهرهکی، و گۆرینی "تهوافوق" بو "پشککاری"، بووته هۆی چهقبهستوویی و قهیرانی بهردهوام.

ئهم واقیعه سنیههه کههههی خۆی بهسهر بهشداری سیاسی نافرمتانیشدا کیشاوه؛ ئەگەرچی ریژهی کۆتا توانیوهی ژمارهیهکی بهرچاو له ژنان بگهیهنیهته هۆلی پههلهمان، بهلام پیکهاتهی باوکسالاری و تائیفی سیستمهکه ریگر بووه لهوهی ئهو بهشدارییه بیهته هیزیکی کاریگر بو گۆرانکاری ریشهیی. داهاووی عیراق و بهدیهاستی سهقامگیری، بهستراوتهوه به توانای تپهراندنی ئەم مۆدیله پشککارییه بهرمو دهولەتیهکی هاوالاتیبوون که تیبیدا یاسا، لیهاتوویی، و یهکسانی مرۆی بنهمای سهرهکی بن. کهمبونهوهی بهشداریی سیاسی نافرمتان له عیراقدا یهکیکه له دیارترین نیشانهکانی پاشهکشهی پرۆسهی دیموکراسی.

توندوتیژی رهمزی و سیاسی دژ به نافرمتان

ئهو نافرمتانهی له عیراقدا دهچنه ناو کینیرکی سیاسییهوه، رووبهرووی شهپۆلێکی توندی توندوتیژی رهمزی دهبنهوه، لهوانه:

● تهشپهر و ناوزراندن له سۆشیال میدیا: هیرشکردنه سهر ژبانی تاییهتی کاندیده ژنهکان و شیواندنی ناوبانگیان وهک چهکیکی سیاسی بو ساردکردنهوه و دوورخستنهوهیان.

● ههر شههی جهستهیی: ترس له تیرۆکردن یان راندن که وایکردووه زۆریک له ژنانی خاوهن لیهاتوویی و بروانامه، نهیانهویت خۆیان له قهری کاری سیاسی بدن.

● پاشهکشهی بهشداری نافرمت وهک (دهنگدهر)

کهمبونهوهکه تهنها لهسهر ئاستی کاندید و بهرپرسهکان نییه، بهلکو لهسهر ئاستی دهنگدەرانیسه. بیهپوایی گشتی له گۆرانکاری، نهبوونی یاسای توند بو پاراستنی مافی ژنان (وهک دواکهوتنی یاسای بهرنگار بوونهوهی توندوتیژی خیزانی)، وایکردووه که کچان و ژنانیش متمانهیان به سندوقهکانی دهنگدان نهمنینیت و ریژهی بهشداریکردنیاں کهم بیهتهوه.

پاشهکشهی نافرمت له سیاسهتی عیراقدا نیشانهیهکی روونی ئهوهیه که سیستمهکه له دیموکراسییهکی راستهقینهوه بووته (دیموکراسییهکی روالهتی) که تیبیدا تهنها ریساکانی دهسهلاتی هیز و پاره حوکم دهکمن، ئەمەش وا دهکات کۆی پرۆسهی سیاسی تووشی قهیرانی شهه عیعت بیهیت.

بو بهرزکردنهوهی بهشداریی سیاسی نافرمتان له عیراقدا، پێویسته له قوناعی "ریژهی کۆتای روالهتی" تپهرین و کار لهسهر چاکسازی پیکهاتهیی، یاسایی و کولتوری بکریت. چونکه ههبوونی ژنان له پههلهماندا بهی دهسهلاتی راستهقینهی بریاردان، ناتوانیت گۆرانکاری له واقیعی ولاتهکهدا دروست بکات.

بو کارکردنی رۆلی سیاسی نافرمتی عیراقی، پێویسته له چهند رهههندیکی سهرهکییهوه کار بکریت که یهکهمینیان چاکسازییه له سیستمی حزبی و ناوهمهکانی بریارداندا؛ چونکه حزبه سیاسییهکان که دهر وازهی سهرهکیین بو گهیشتن به دهسهلات، زۆر بهیان خاوهن پیکهاتهیهکی پیاوسالاری و ئاینی توندن. ئەمەش پێویستی به ههموارکردنهوهی یاسای لایهنه سیاسییهکان هیه تا حزبهکان ناچار بکرین کۆتایهکی جیهه جیهکردن (بو نمونه ۳۰٪) له لیژنه سهر کردایهتییهکان و مهکتهبه سیاسییهکانیاندا بدهنه نافرمتان، له پال گۆرینی

